

Валерій Солдатенко,

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник Інституту
політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса НАН України

УДК 340.0 (477) : 930

«Коротке інтермецо» гетьмана Павла Скоропадського (до питання про політико-правову оцінку та історичну долю Української Держави 1918 р.) (частина перша)

Вступ

Слова в заголовку «коротке інтермецо» запозичені з листа начальника австрійського генерального штабу А. Арца [1] до міністерства іноземних справ Австро-Угорщини від 6 травня 1918 р. В такий спосіб високий військовий діяч, безперечно, непогано ознайомлений із механізмом, сутністю державного перевороту, здійсненого лише тиждень тому в Україні, і першими кроками політичного курсу нової влади, охарактеризував ймовірно перспективу гетьманства. Відтак він радив не поспішати пов'язувати себе офіційними договірними зобов'язаннями, документами зі П. Скоропадським.

Вважаючи вірогідною й іншу альтернативу – зміцнення гетьманського правління за допомогою, передусім, німецької військової сили – генерал достатньо цинічно, однак, вельми реалістично передбачав недалекий розвиток процесів. «...Мені

здається, – писав А. Арц, – що гетьманство Скоропадського з Німецького боку задумане лише як фундамент для розв'язання російського питання (підкреслене мною, гадається, відразу ставить всі «крапки над і»: ясно, хто ініціатор започаткованої державницької моделі і на що вона розрахована – В. С.). Згідно німецької точки зору, Україна, позбавлена будь-якої національної єдності, не зможе надовго зберегти свою самостійність. Федеративна Росія під німецьким впливом по-моєму є тією метою, яку прагнуть досягти німці – до того, як могутні держави Антанти доможуться об'єднання Росії під своїм впливом. Передбачається, що Україна буде приєднана до трону московського царя як федеративна союзна держава на монархічній основі. Гетьманство слугує лише перехідною стадією. В цій перспективі особистість гетьмана виступає в більш яскравому світлі – колишній флігель-ад'ютант, все ще

відданий своєму цареві, котрий сподівається таким шляхом взяти участь у відтворенні царської Росії» [2, с. 464-465].

Звичайно, далеко не всі оцінки абсолютно точні й справедливі, а пророцтва і передбачення в усіх нюансах, наприклад, щодо відновлення Російської монархії, розвивалися згідно намальованого генералом сценарію. Однак, важко не погодитись із А. Арцем, який у перші дні формування гетьманського режиму, можна сказати, вгадав (почасти – на основі доброго знання ситуації, реалістичних уявлень про альтернативи їх пролонгації, почасті – за рахунок інтуїції досвідченого військового політика) достатньо важливі, можливо, навіть ключові контури, елементи ближчої долі Української Держави та її очільника. Це доволі переконливо підтверджується об'єктивною оцінкою дуже непростой сторінки вітчизняної історії на одному з її переламних етапів, виваженим аналізом політично-правової складової процесу походження і функціонування гетьманської Української Держави.

Історіографічні зауваги

Наведений витяг з епістолярного документа, за всіх згаданих застережень, як видається, набагато адекватніше характеризує ситуацію 1918 р. в Україні, так би мовити, «точніше влучає в ціль», ніж багато пізніших спроб об'єктивно оцінити режим останнього гетьманату. Власне, суперечки, що виникли на цьому ґрунті уже в перші пореволюційні роки, тривають ціле століття і навряд чи обіцяють в ближчому майбутньому досягнення наукового консенсусу.

Саме розбіжності у підходах до аналізу альтернативних шляхів відродження національної державності, в яких політико-правова модель гетьманату посідає доволі важливе місце, призвели навіть до умовного поділу вітчизняної історіографії на два головних напрямки – «державницький» і «народницький».

До найяскравіших проявів першого напрямку відносять творчість

Д. Дорошенка, В. Липинського [3], естафету яких підхопили нести публікації І. Нагаєвського, Ю. Павленка, Ю. Храмова, О. Білодіда, В. Панченка, Д. Яневського, В. Капелюшного, Г. Папакіна, Ю. Терещенка, Ф. Турченка, Т. Осташко, інших авторів [4].

До сегменту праць другого напрямку традиційно відносять публікації М. Грушевського, В. Винниченка, П. Христюка, М. Шаповала, І. Мазепи [5], таких сучасних науковців як Т. Бевз, О. Любовець, В. Стрілець, О. Скороход та ін. [6]

Якщо представники «народницької школи» намагаються загалом критично підходити до відтворення сутності останнього гетьманату, не проходячи повз негативні прояви авторитарно-монархічної моделі устрою Української держави, то репрезентанти «державницької» школи прагнуть зобразити режим П. Скоропадського переважно в позитивному світлі, доводять, що нібито історично зумовлений варіант суспільного розвитку, уособлений гетьманатом, міг привести до істотних цивілізаційних зрушень, якби важливому й перспективному суспільному експерименту не завадив комплекс несприятливих внутрішніх і зовнішніх обставин здебільшого – суб'єктивного характеру.

Зустрічаються й непоодинокі спроби розглядати й оцінювати історію останнього гетьманату в своєрідному паліативному ключі, якоюсь мірою «урівноважуючи» позитивні аспекти досвіду з констатацією і критикою очевидних негативів і прорахунків [7].

На особливу увагу заслуговують дослідження представників юридичної сфери. Хоч кількість їх порівняно невелика, досвід Української Держави розглядається в строгих системах координат, критеріях державознавства і правознавства [8].

Незважаючи на те, що й тут подекуди відчувається певний вплив кон'юнктури і суб'єктивно-смакових нашарувань, порівняно більша традиційна схильність до наукових канонів і намагань узгоджувати оцінки

й висновки із загально визнаними й логічними критеріями усе ж не приводять до таких взаємовиключних, навіть войовничо-непримиренних позицій і результатів, як, приміром, це спостерігається у істориків.

Авторські підходи до проблеми з реакцією і на найновіші історіографічні факти і явища певною мірою обнародувались у низці публікацій [9].

Отже, загалом існує дуже значна обсягом, проте зовсім неоднорідна (у плані підходів, оцінок, тлумачень, висновків) історіографічна база, в якій означена проблема й до сьогодні не знаходить однозначного розв'язання.

Мета і завдання розвідки

З погляду на зазначене, виникає потреба з висот сторічної дистанції і набутків наукового осягнення проблеми ще раз зосередити увагу на дискусійному питанні, не полишаючи при цьому ґрунту наявних джерел, їх автентичного змісту і реальних фактів.

Щоб по можливості наблизитися до істини, гадається, конструктивно-доцільним слід спробувати дати позбавлені будь-яких кон'юнктурних нашарувань, неупереджені, об'єктивні відповіді хоча б на такі питання, які видаються ключовими, визначальними:

- Як слід сприймати й характеризувати факт появи та присутності в Україні австро-німецьких військ і запроваджених з їх ініціативи адміністративно-управлінських інституцій?

- Яким був справжній рівень суверенності Української Держави?

- Якою видається науково-правова кваліфікація гетьманського режиму?

- Що заважало П. Скоропадському стати справжнім українським патріотом?

- Як упродовж 7,5 місяців склалися стосунки між суспільством і владою?

- Чи можна було уникнути наростання суспільних суперечностей окупаційно-гетьманського режиму до антагоністичних меж?

- До чого могла привести ймовірна перспектива втілення в життя «федеративної грамоти» П. Скоропадського?

- Наскільки виправдано звинувачувати українські соціалістичні партії, опозиційні сили в поваленні гетьманату і чи з погляду тодішніх конкретно-історичних обставин міг бути інший фінал?

Природно, аргументуючи відповіді на ці, частково й інші, похідні від означених питання, враховуючи й конкретніші нюанси, деталі не можна буде обійтися без додаткового звертання до деяких історіографічних джерел, чи то солідаризуючись з їх положеннями і висновками, чи то не згоджуючись.

Як слід приймати й характеризувати факт появи та присутності в Україні австро-німецьких військ і запроваджених з їх ініціативи адміністративно-управлінських інституцій?

Феномен гетьманату став безпосереднім породженням австро-німецької окупації України. Хоча воєнна акція здійснювалася відповідно до домовленостей, досягнутих делегацією Центральної Ради на переговорах у Бресті-Литовському з Центральними державами, за своєю сутністю, у строгому розумінні слова, це була військова інтервенція проти національно-державного утворення з назвою Українська Народна Республіка, практично на всій території якої було встановлено радянську владу. Натиск (військові операції з різних напрямків – з пролетарського Лівобережжя, з прифронтової смуги, з північного прикордоння) змусив Центральну Раду, Раду Народних Міністрів, інші державні установи 25 січня (7 лютого) 1918 р. поспіхом евакуюватись з Києва до Житомира, надалі продовживши «Одіссею» до Бердичіва і, зрештою – до Сарн-лінії фронту, по суті – під захист німецьких військ.

Незважаючи на всі спроби радянської делегації у Бресті довести, що Центральна Рада практично втра-

тила контроль над територією України (це добре знали й за власними каналами інформації західні партнери), 27 січня (9 лютого) 1918 р. було підписано мирний договір між Українською Народною Республікою, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною. Розрахунок сторін був очевидним. Німеччина і Австро-Угорщина знемагали від браку продовольства і втягнулися в смугу «голодних бунтів», що загрожували перерости в повномасштабні революції. Обіцянки з боку УНР надати новим союзникам 1 мільйон тон (60 млн. пудів) хліба, велику кількість іншого продовольства і сировини дозволяли сподіватися на утихомирення соціальних пристрастей. Центральна Рада розраховувала, у відповідь, спираючись на військовий потенціал Центральних держав, знайти спосіб протистояння радянській владі, більшовикам, більше того – фізично витіснити їх з України.

Підписуючи договір, австро-німецька сторона не могла не розуміти, що Центральна Рада не зможе виконати обіцянку без зовнішньої допомоги. Але для початку її треба було повернути до Києва, встановити контроль над територією України. Щодо власних сил у керівництва Української революції немає – було очевидно. Та на це не надто зважали – слід було за будь-яку ціну «дорватися» до українського хліба (Брестський мир з «легкої руки» міністра іноземних справ і прем'єр-міністра Австро-Угорщини Е. фон Зайдлера стали іменувати «хлібним миром» [10]).

Відхиляючи малореалістичний план оперативного створення дивізій з українських військовополонених, керівництво Німеччини й Австро-Угорщини зарані усвідомлювало, що розраховувати можна лише на власні сили. Ще на Берлінській конференції 5 – 6 лютого, де «шліфувались» останні елементи прийдешнього сепаратного миру з Україною, було одностайно схвалено пропозицію генерала Е. Людендорфа про «надання українцям військової допомоги»,

природно, «за умови термінового запиту Ради» [10, с. 93-94]. Тож і відповідний проект документа – звернення до німецької сторони про допомогу (яке не яке дипломатичне прикриття «про всяк випадок» не завадило б) підготували самі союзники, на що українські делегати змушені були слухняно погодитися [11, Т. 1. с. 333].

Дипломат і вчений-історик Д. Дорошенко наводить переконливі аргументи на користь висновку, що «сама збройна інтервенція... була вже наперед вирішена в Берліні ще перед підписанням мирового договору» [11, с. 333].

Не стільки домовляючись, скільки здійснюючи диктат, німецька сторона безцеремонно відхилила й спробу українських дипломатів, погоджену з Головою Центральної Ради, хоч якимось пом'якшити негативний ефект від домагань союзників, висловивши бажання розташувати їх війська (якщо вже без них обійтись неможливо) по північній лінії українсько-російського кордону [12, с. 139].

До цього слід додати, що й у австрійському таборі «воєнна партія» займала агресивну позицію, тиснула на цісаря Карла і за його спиною вимагала від дипломатів у Брест-Литовську домогтися від української сторони звернення про «допомогу», на що останні змушені були також згодитися [13, с. 115].

Промовистий епізод наводить у своїх мемуарах член української делегації на мирних переговорах О. Севрюк. Коли він «десь між Сарнами й Житомиром» зустрівся з М. Грушевським і розповів йому про останні рішення в Бресті, Голова Центральної Ради не зміг стриматися й розплакався. Прихід німців в Україну був драмою його життя: всі вороги українства, що звинувачували М. Грушевського у тому, що він є знаряддям австрійської чи німецької інтриги, тепер одержали додаткові аргументи – німці йшли рятувати українську державність на заклик

керованого ним – М. Грушевським – проводу [14, с. 12].

Сам Голова Центральної Ради так передає розвиток трагічних подій: «Українське правительство вагалось. Воно вважало можливим, щонайбільше, щоб німецьке військо, не входячи на українську територію, взяло на себе охорону її північної границі. Але німецьке правительство поставило його кінець кінцем перед довершеним фактом. Без всякого порозуміння воно перекинуло на українську границю кілька корпусів, і за кілька день після підписання трактату вони перейшли українську границю й посунули на схід, займаючи Волинь і північну Київщину, ухиляючися від усяких вияснень українському урядови щодо одержаних інструкцій і навіть не держаючи зв'язку з українськими військовими частями. Заразом вони взяли в свої руки телеграфичне сполучення між Україною й Німеччиною, так що українське правительство не могло ні від своєї делегації, ні від німецького уряду дістати вияснень, щодо сеї воєнної інтервенції. Північно-західня Україна опинилась фактично в німецькій окупації, а тепер і Австрія, щоб не відстати і не зістатись без довозу з України, теж післала свої війська в полуднево-західні частини України – на Поділе і в Херсонщину, і замість січових стрільців і українських полків, котрих собі бажало українське правительство, військові влади австрійські вислали в першу голову полки польські, угорські, німецькі, з котрими зараз почались у місцевої людности непорозуміння. Все се поставило українську республіку в дуже трудне становище» [15, с. 564-565].

Звертає на себе увагу не лише відтворення фактологічного боку справи, а й допускаючи навіть можливі певні суб'єктивні рефлексії й нашарування, авторське застосування, як гадається, добре осмислених, зважених термінологічних оцінок «воєнна інтервенція» і «окупація».

Зазначене видається принципово важливим, оскільки органічно кореспондується із зібраними в двох збірни-

ках документами, які походили від німецьких і австрійських властей [16, 17]. Видання буквально рясніють тими ж визначеннями і оцінками [16, с. 26, 34, 42; 17, с. 17, 21 та ін.], до яких видався М. Грушевський.

По суті такими ж виявилися й сутнісні, прямолінійні характеристики дій союзних країн, запозичені свого часу з німецьких і австрійських джерел О. Федішиним [10]. До речі, видавці російського перекладу книги чомусь скоротили назву оригіналу до слів «Українська революція», «опустивши» її красномовний початок «Німецький шлях на схід і українська революція» («Germany's Drive to the East and the Ukrainian Revolution»).

Те ж саме можна сказати і про щоденникові записи, листи, документи, зібрані у книзі міністра іноземних справ Австро-Угорщини О. Черніна. Відповідні документальні розділи видання також достатньо промовисті й однозначні – «Брест-Литовськ» і «Австрійська окупація на Україні» [2, с. 234-271, 425-491].

Нову «порцію» документів з німецьких, австрійських, угорських джерел (архівних і опублікованих) ввели до наукового обігу автори інтернаціонального проекту [13]. Слідом за документальними свідченнями вони похід в Україну австро-німецьких військ визнають як інтервенцію, Німеччину й Австро-Угорщину називають окупаційними державами, а встановлений режим в Україні – окупаційним [13, с. 114-115, 117-120]. Як в документах, так, відповідно, і в авторських інтерпретаціях зустрічаються й дошкульніші, принизливіші епітети щодо української державності.

З погляду викладеного, гадається, просто немає сенсу зупинятися на спростуванні спроб тих вітчизняних авторів, котрі намагаються у будь-який спосіб виправдати появу в Україні австро-німецьких військ (мовляв, це сталося цілком легітимно, на основі запрошення української влади, забезпечило дію стабілізаційного чинника), віднаходити таку термінологію, яка б затушовувала сутнісний бік справи

(ефективне, антикризове адміністративне управління українською територією тощо). Одне можна стверджувати напевне – науково-дослідницькі критерії тут просто відсутні.

Яким був справжній рівень суверенітету Української Держави?

Ігнорування згаданих фактів і документів нерідко поширюється в сучасній історіографії і на з'ясування питання про реальну розстановку сил в Україні після захоплення її території австро-німецькими військами. Знову-таки терміни «захоплення», «оволодіння», «завоювання» замовчуються, хоча іноземне просування вглиб республіки зустріло серйозний опір, супроводжувалося кровопролитними боями проти червоноармійських загонів і повстаннями місцевого населення в перші ж дні окупації. Однак потенціали сторін виявились неспівставними, і господарями становища на українській землі стали окупанти.

Численні документи, що фігурують в дослідженнях, свідчать з якою зневагою, відвертим презирством ставились іноземні зайти до української державності, її репрезентантів навіть найвищого рівня.

Так, штаб командуючого Київською групою армій генерала Г. фон Айхгорна без будь яких церемоній пропонував відмовитися «від фікції дружньої країни» (wenn endlich die Fiktion vot Iefrenndeten Land aufhort), в якій ми повинні просити дозволу на свої дії у безтолкових або неохайних українських комісарів і комендантів» [16, с. 62]. А німецький посол А. фон Мумм, покликаний дипломатично «згладжувати» неприємні прояви поведінки прямолінійних військових, нерішуче просив не надто рішуче підривати авторитет українського уряду серед місцевого населення, намагатися підтримувати ілюзії в міжнародному середовищі, приховуючи, «що він (уряд – В. С.) є лише лялькою (nur Puppe) в наших руках, а урядові установи обслуговують винятково наші інтереси» [16, с. 65].

То ж розігнати Центральну Раду, яка не могла виконувати необачно

взяті обіцянки «винятково» «в інтересах» окупантів, заарештувати «неслухняних» українських міністрів для справжніх господарів становища виглядало буденною справою, не викликало жодних ознак докорів сумління.

Невеликою проблемою була зміна державного режиму (переворот), призначення одноосібного (авторитарного), однак «слухняного», «зручного» для забезпечення власних «виняткових» інтересів, верховного управителя України, підбір необхідних міністрів для уряду.

Державний переворот, доки П. Скоропадський, пообіцявши виконувати всі вимоги окупантів, нудився в очікуваннях, без особливої напруги здійснили німецькі військові [18, с. 147-155]. За їхнім же сценарієм («оперетка») було проведено й вибори гетьмана.

А широко процитований істориком Р. Я. Пирогом протокол засідання у начальника штабу оберкомандо В. Гренера, на якому «добиралися» міністри до українського уряду, коли кандидатури запропонованих українських діячів безцеремонно, без пояснень і без можливості опротестування зневажливо відхилилися німецькими й австрійськими функціонерами не завжди високого державного рівня, і через століття ретроспективно викликають лише почуття сорому, образи за приниження, які довелося витерпіти М. Сахно-Устимовичу й О. Палтову від «західних друзів» [19, с. 65-69]. Однак останніх це мало хвилювало. Вони чинили як справжні господарі становища і домагалися того, що їх якнайбільше влаштувало. І поводили себе подібним чином не лише на початках існування гетьманату, а й у наступному: кожне урядове призначення, будь-які персональні зміни ротації українська сторона мала обов'язково погоджувати з окупаційною адміністрацією [19, с. 89-91, 98-100, 116-117, 123, 163, 240 та ін.].

Бодай про незначні параметри свободи, незалежності, суверенності у

прийнятті рішень, поведінки національного політичного проводу говорити просто не доводиться. Навіть ті представники українства, які щиро прагнули до зміцнення національної державності, намагалися внести в цю справу свій вагомий, відповідальний внесок, як, наприклад В. Вернадський, змушені були з неприкованою прикрістю констатувати «Враження від української влади те саме – безсилля і бездарність... Українці грають сумну роль маріонеток, що привели у свою країну іноземців-гнобителів» [20, с. 65].

Згадані, як і багато інших фактів і документів, давно відомі, однак з деякого часу їх намагаються витлумачити так, щоб довести ними ж суверенність Української Держави. Так І. Нагаєвський пише: «...З рапортів союзних дипломатів своїм урядам, безсумнівно можна бачити, що гетьманський режим в Україні виконував суверенну владу, яку, очевидно, зв'язувала присутність і діяльність союзних військ...» [21, с. 143] (тут і далі підкреслено мною – В. С.). На підтвердження свого висновку автор наводить наступне. Коли на початку червня 1918 р. «кайзер Вільгельм II визнав формально гетьманський режим в Україні», гетьман запросив до себе головнокомандуючого німецьких військ в Україні Г. фон Айхгорна, «в особі якого склав подяку німецькому народові і його армії за щирі поміч втримати самостійність України» [21, с. 143].

Відповідь генерала виявилася достатньо промовистою. «...Вам Пане Гетьмане, відомо, що я вояк, і як такий відповім (тобто – прямо, без умовностей – В. С.). ...Коли в різних околицях цього краю нас не приймають з радістю, але з недовір'ям і навіть з відвертою ворожістю, це болить мені до живого. Усе ж я вірю, коли Україна, як самостійна і незалежна держава, стане на свої власні ноги, тоді ці люди... з подякою згадають німецьких солдатів.

Ця пора напевно прийде... Від усього серця бажаю, що [б] цей час прийшов, і для щасливого майбут-

нього підношу свою чарку і закликаю: хай живе Україна і її Гетьман!» [21, с. 143].

Безумовно, П. Скоропадський, на відміну від пізніших його адептів, був достатньо розсудливою, освіченою людиною, мав чималий досвід спілкування в аристократичних колах, щоб ясно усвідомити: промова Г. фон Айхгорна – це не стільки визнання суверенітету Української Держави, скільки демонстрація того, хто є на той час справжнім господарем становища в Україні (тому окупанти й міняли владу, запроваджували власне судочинство і т. ін.). А слова про віру в те, що «Україна, як самостійна і незалежна держава» колись «стане на свої власні ноги» нікого й ні до чого не зобов'язують, принаймні, з боку німецького співрозмовника можуть бути або ж виявом елементарної чемності, або ж, навіть, і пустим звуком – хто всерйоз зважиться напевне стверджувати, як воно станеться в майбутньому.

П. Скоропадський відчував це дуже гостро і болісно переживав повсякчас. Чи не найпереконливішим свідченням такого становища може бути проблема власних збройних сил Української Держави. Професійний військовий, генерал П. Скоропадський не просто мав особливу схильність до питань військового будівництва. На власному досвіді 1917 р. – початку 1918 р. він переконався, наскільки важливою для народжуваної державності була її збройна опора і найважливіший гарант існування. І в цій царині він спробував виявити якнайактивніші ініціативи. Однак всі вони жорстко блокувалися іноземними окупантами, не лише байдужими чи не зацікавленими у розв'язанні нагального питання. Вони відверто побоювалися зміцнення української державності, виявилися головною перешкодою у створенні її збройних сил. І ні гетьман, ні вся українська державна машина нічого вдяти не могли [18, с. 177-182 та ін.].

Ця обставина була всім настільки відомою і зрозумілою, що знайшла

відбиття навіть у художній літературі, зокрема на сторінках творів М. Булгакова «Біла гвардія» й «Дні Турбіних».

Якою видається науково-правова кваліфікація гетьманського режиму?

У світлі згаданих, усім добре відомих фактів виникають певні сумніви і щодо сенсу затяжних дискусій при обґрунтуванні наукової кваліфікації режиму гетьманату. Яких тільки визначень тут не пропонується: авторитарний, авторитарно-монархічний, псевдомонархічний, маріонетковий, маріократичний, сателіт, бюрократично-військова диктатура тощо [22, с. 151-174].

Абсолютна залежність витвореної в 1918 р. моделі національного державного устрою від австро-німецького військового чинника, коли останній з цілої низки обставин (відсутність елементарних важелів управління, нездатність реалізації взятих українською стороною зобов'язань, пекуча потреба у забезпеченні «викачки» з України продовольства у власні країни під загрозою революційних зривів) узяв на себе функції головного регулятора стосунків в українському суспільстві, підпорядкувавши собі національні владні інститути і у проведенні визначальних, головних елементів політики поєднавшись, злившись, «сплавившись» із гетьманатом, дозволяє висловити пропозицію іменувати режим, що сформувався, «окупаційно-гетьманським», або «гетьмансько-окупаційним» [22, с. 162-163]. Додатковою причиною аргументації подібного варіанта визначення може бути й те, що українська влада, координуючи, доповнюючи зусилля окупантів, посилено-свідомо дбала про те, щоб її кроки не увійшли у невідповідність, чи ж то суперечність з намірами й курсом Німеччини та Австро-Угорщини, їх репрезентантів в Україні.

Правління П. Скоропадського розпочалося з ухвалення документів, які першого ж дня підготував правник О. Палтов і які визначали сутність

режиму, його спрямованість аж до моменту відречення гетьмана від влади. Згідно оголошеної 29 квітня 1918 р. «Грамоти до всього українського народу» П. Скоропадський тимчасово перебирав у свої руки повноваження керівника держави, проголошуючи себе «Гетьманом всієї України». Безпосереднє ж управління новим державним утворенням покладалося на Раду Міністрів. Центральна Рада та всі земельні комітети розпустилися, а міністри УНР, їхні товариші (заступники) звільнялися зі своїх посад.

Частина документу носить програмний характер. Передбачалося прийняття нового закону про вибори до Українського Союму. В Україні повною мірою відновлювалися «права приватної власності – як фундаменту культури і цивілізації». Оголошувалася свобода купівлі та продажу землі. Водночас повідомлялося, що планується ряд заходів щодо обмеження поміщицького землевладіння. В економічній та фінансовій сферах надавався простір приватному підприємництву. Поряд з цим, передбачалося покращити умови праці залізничників, розв'язати робітниче питання. Офіційною назвою скасованої Української Народної Республіки стала Українська Держава [23, 16 травня].

Крім Грамоти, О. Палтов підготував також проекти основних законів Української Держави, які одержали загальну назву «Закони про тимчасовий державний устрій України». Сповідуючи монархічні погляди, які повністю поділяли члени УНГ та Союзу земельних власників, відомий правник за зразок взяв «Проект Основного закону Російської імперії (1905 р.)» П. Скоропадський про це дізнався лише через деякий час, хоча для його сучасників походження, ідеї документа, сутність проведеної «операції» не були секретом [24, с. 37]. О. Палтов пропонував проголосити Українську Державу спадковою конституційною монархією на чолі з

королем. Другий розділ проекту «Державний лад і голова держави» він запозичив з аналога 1905 р. практично без змін. Однак П. Скоропадський не у всьому підтримав запропонований варіант. Зокрема, він не дав згоди на проголошення України монархією, запропонувавши у відповідності до національної традиції назвати керівника держави гетьманом. Не побажав він іменуватися й президентом, що загалом логічно, адже не відповідало сутності функцій глави держави, що на той час цілком окреслилися. П. Скоропадський вніс до проекту ще один істотний момент, який стосувався періоду правління. Влада гетьмана проголошувалася тимчасовою – до скликання Українського сейму (парламенту), який мав вирішити подальшу долю України [25, Ф. 1064. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 178-180].

Врешті цей закон отримав назву «Про Гетьманську владу». Згідно його положень, П. Скоропадський отримав необмежені права. Він зосереджував у своїх руках не тільки виконавчу, але й законодавчу та судову владу, мав фактично диктаторські повноваження:

«1. Влада управління належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української Держави.

2. Гетьман стверджує закони, і без його санкції ніякий закон не може мати сили.

3. Гетьман призначає Отамана Ради Міністрів. Отаман Міністрів складає Кабінет і представляє його у повному складі на затвердження Гетьмана. Гетьман затверджує і скасовує Кабінет у повному його складі. Гетьман приймає і звільняє інших урядових осіб в разі для останніх не обґрунтовано законом іншого порядку призначення і звільнення.

4. Гетьман є вищий керівничий всіх зносин Української Держави з закордонними державами.

5. Гетьман є Верховний Воєвода Української Армії і Фльоти...» [23, 16 травня].

Сутнісна оцінка повноважень, які отримав П. Скоропадський, дає підстави для висновку, що його правління було авторитарним, стало однією з форм диктатури. Воно мало й певну маріонеткову заданість. І з перших днів встановлення гетьманського режиму П. Скоропадський мав дбати про зменшення рівня своєї залежності від командування військ країн Четверного союзу, які були дійсними господарями становища в Україні, а відтак шукав важелі посилення власного впливу на події.

Другий закон носив назву «Про віру». Він визначав православ'я державною релігією в Україні. Представники інших конфесій мали право вільно відправляти богослужіння за своїми обрядами.

Третій закон «Права і обов'язки Українських Козаків і Громадян» передбачав, що громадяни були зобов'язані захищати свій рідний край. У новій державі всі мали платити встановлені законом податки та відбувати передбачені законодавством повинності. Громадяни могли вільно продавати та купувати майно, вибирати помешкання й вільно виїжджати за кордон. Будь чия власність оголошувалася непорушною. Примусове вивласнення майна закон допускав тільки за відповідну плату. Кожний громадянин мав право утворювати громади і спілки, вільно висловлювати усно й письмово свої думки.

Четвертий з оголошених документів – «Про закони» визначав порядок прийняття вищих державницьких актів Української Держави. Їх мало готувати кожне міністерство і після обговорення в Раді міністрів подавати на затвердження гетьманові.

П'ятим був закон «Про Раду Міністрів і про Міністрів». Згідно з ним уряд визначав основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики держави. Отаман (голова) Ради Міністрів та члени кабінету були підзвітні гетьманові за загальний хід державного управління. Кожний з

них відповідав за свій напрям роботи.

Наступний акт – «Про Фінансову Раду» визнавав останню найвищою державною установою з питань фінансової політики та кредиту. Членів Ради призначав гетьман, але в обов'язковому порядку до неї входили отаман (голова) Ради Міністрів, міністр фінансів та державний контролер.

Останнім був закон «Про Генеральний Суд». Генеральний суд мав стати вищим захисником закону та Вищим судом України [23, 16 травня].

Ці сім законів стали правовою основою функціонування Української Держави.

Гетьман та його уряд обіцяли захищати інтереси всіх соціальних верств населення України, забезпечити рівномірну участь усіх суспільних класів у державотворчому процесі. Однак це завдання було апріорі нездійсненим.

Цілковита контрреволюційна спрямованість політики П. Скоропадського – лейтмотив багатьох авторитетних оцінок всього періоду з 29 квітня до середини грудня 1918 р. «Режим гетьманщини ставав чим далі все більш реакційним і протиукраїнським, – переконано заявляє І. Мазепа. – Йшла рішуча й безоглядна реставрація старого дореволюційного ладу як в соціальному, так і в національному розумінні... Взагалі доба гетьманщини була штучним припиненням революційного руху, що саме перед тим, в кінці 1917-го й на початку 1918-го року, дійшов до найвищої точки свого розвитку» [26, с. 59].

Досить прикметною є підсумкова оцінка В. Винниченком всього правління П. Скоропадського. Її не можна назвати ні імпульсивною, ні несподіваною, незваженою. Навпаки, вона може бути прикладом масштабного осмислення найважливіших уроків пережитого Україною, її народом гіркою досвіду. «В цій добі, – наголошує автор "Відродження на-

ції", – історія немов навмисно тепер дала домінуючу роллю вже клясам чисто буржуазним, щоб показати, що з того може вийти, коли українство буде прагнути буржуазної державності, щоб наочно довести, що разом з буржуазною державністю неодмінно й необхідно пропадає спочатку її український характер, а потім і сама державність, як така» [27, с. 115].

В. Винниченка найбільше обурювало те, що внаслідок підступної поведінки русофілів, які заповнили урядові структури, сталася зміна настроїв широких мас щодо власної державності, щодо національної справи, української ідеї. «Але що найшкодливіше було для українського відродження, – зазначав відомий політичний діяч – то це та надзвичайно підла, мерзенна провокація, яку робили провінціальні власті, оті старости, карні офіцерські сотні й т.п. Роблячи всякі насильства й жорстокості над населенням, вони старалися усилено підкреслювати, що це робить *українська* влада. Порячи різками яке небудь село, офіцерня всякими способами маніфестувала, що це робить з селянами *українська* влада й робить в ім'я *української* держави» [27, с. 78-79].

В. Винниченко називав таку поведінку «русько-німецькою змовою» «лизогубів, гутників, старост, офіцерні», яка приносила швидкі результати: «Селяни й самі добре відчували, що їх катовано через оту українську державу, а ці провокаційні, умисні підкреслювання ще більш розворушували їхню ненависть. Не маючи змоги розібратись у тому, що вони іменно за *офіцерсько-панську* українську державність мусіли так тяжко розплачуватись, селяне переносили свою ненависть взагалі на українську державність і навіть на саму ідею українського національного відродження. Слова «Україна», «Українська Держава» тепер асоціювались у них з словами «Німецьке військо», «Гетьман», «пани», «старости», «карні експедиції», «офіцерня», «різки» й усяке инче стряхіття» [27, с. 79].

В основному з оцінками соціал-демократів збігаються підходи до ситуації й українських есерів. Хіба що вони ще різкіші, категоричніші.

Вірний своїй дослідницькій соціологічній схемі, в якій елементи соціальні обов'язково поєднувалися з елементами національними (або на шарувувались на них), М. Шаповал вважав, що «гетьманський переворот поставив проти себе дві сили: російсько-жидівську буржуазію, поміщиків і українських куркулів проти українських селянсько-робітничих мас, або коротше: чуже місто проти українського села» [28, с. 115].

Не маючи під собою скільки-небудь серйозного соціального підґрунтя, гетьманщина не могла надійно спертися й на будь-яку українську політичну силу, наприклад, на політичну партію.

Вивчивши всі нюанси утворення й функціонування гетьманської моделі державного устрою, притаманні йому визначальні риси й особливості, фахівці-правознавці у виданні підсумкового, синтетичного характеру – «Юридичній енциклопедії» зійшлися на такій оцінці непростого історичного феномена: «За формою правління Г[етьманська] д[ержава] 1918 була бурж[уазно]-поміщ[ицькою] монархією з диктаторськими повноваженнями гетьмана. Він сам визначав свою компетенцію як верх[овного] правителя, затверджував закони, призначав склад уряду (Ради міністрів) і Генерального суду (Державного сенату), одноосібно керував зовнішньополіт[ичними] і військ[овими] справами, вирішував питання помилування тощо. На випадок смерті, тяжкої хвороби, чи тривалого перебування гетьмана за межами України утворювався тріумвірат – колегія верховних правителів д[ержави], одного з яких заздалегідь призначав сам гетьман, другого обирав Держ[авний] сенат, а третього – Рада міністрів. Уряд визначав напрями своєї діяльності за рос[ійськими] зразками, здійснював галузеве держ[авне] управління під контролем гетьмана. Використовува-

лися суд[ова] система і законодавство Рос[ійської] імперії. Поліційні і жандарм[ські] функції виконував департамент державної варти, а судові – Генеральний суд (Державний сенат)» [29, с. 585-586].

Гадається, що така лапідарна, однак всебічна, комплексна, системна, виважена кваліфікація гетьманської України дуже точно «схоплює» і передає її сутність. Хіба що при спеціальному аналізі рівня суверенітету Української держави вищенаведеної сентенції застосовує термін «маріократія» [30], що в характеристиці принципів розбіжностей повністю співпадає з терміном «маріонетковість». Та, зважаючи на присутність і в згаданих визначеннях російського чинника, як одного з домінантних сутнісних складників – елементів, дехто з науковців вважає використану П. Скоропадським політико-правову модель паліативним «малоросійським проектом», у чому вбачається й головна причина його приреченості на невдачу [31].

Здавалось би, на цьому можна поставити завершальну крапку. Однак, з різних причин (однією з найвпливовіших із них залишається мінлива кон'юнктура), ностальгійні настрої за «сильною рукою» зумовили появу чергових маніпуляцій навколо режиму і його носія, очільника – П. Скоропадського.

Наочним прикладом тут стала солідна за обсягом монографія правника О. Тимошука [32]. Слід зазначити, що у багатьох випадках можна погодитись із суто юридичними кваліфікаціями тих чи інших суспільних дій непростого року, їх результатів. І все ж, далеко не у всьому можна солідаризуватись із запропонованою автором формально-логічною схемою підходу до конкретно - історичних моментів вітчизняного досвіду, найменованого гетьманством. Видається, зокрема, що поєднання, узгодження («стик») між критеріями, методами застосування правознавчої і історичної галузей знання мав бути органічнішим, розрахованим на конс-

труктивне взаємодоповнення і взаємопоєднання.

Так, однією з передумов приходу до влади П. Скоропадського О. Тимошук вважає «анархо-кримінальну ситуацію в Україні» (подібним чином навіть названо один з параграфів книги) [32, с. 57]. А ситуацію, на переконання дослідника, створили Лютнева й Жовтнева революції, народжені ними державні інституції з їх земельним законодавством, а також соціалістична законотворчість Центральної Ради. Аналізуючи відміну III Універсалом права власності на поміщицькі й інші землі нетрудових господарів, О. Тимошук пише, що «невиразність юридичного тлумачення інституту власності відразу ж створила прецедент для замаху на майнові права громадянина, що в умовах загальної російської революції вело до анархії і безладдя в Україні» [32, с. 58]. В результаті цього, а потім наступного кроку – земельного закону від 18 січня 1918 р. – «звірячі інстинкти натовпу вийшли на поверхню. Поширювалася кількість елементів, для яких не тільки розкрадання майна у садибах поміщиків і на монастирських землях, а й пограбування і вбивства стали вигідним ремеслом» [32, с. 60]. Припинити хаос, хижачьке нищення багатств, змінити криміногенну ситуацію на лад і порядок і був покликаний П. Скоропадський. Щоправда для цього бойовому генералу довелося взяти на себе зобов'язання виконати висунуті уже іншим – німецьким генералом – В. Гренером умови: відмовитися від власного війська (досить окупаційного! – але хто тоді не лише є, а й буде залишатися справжнім господарем становища? – В. С.); віддавати українських громадян за вчинення злочинів проти союзних військ під юрисдикцію німецько-австрійських польових судів (блискуча ілюстрація суверенітету! – В. С.); дозволити союзникам «огородити українську юстицію від терору всяких політичних організацій» (О. Тимошук «переклав» юридичну

формулу на зрозумілу кожному мову, і в нього вийшло: «тобто санкціонувати їхні каральні акції на окупованій території») [32, с. 72]; погодитися зі звільненням із державних установ «соціалістичних» елементів і розпустити земельні комітети; відновити право приватної власності і сплату селянами вартості отриманої землі і ще низку пунктів подібного роду. Дослідник змушений у цьому зв'язку чесно визнати: «Безперечно, що виконання Україною цих вимог перш за все було вигідно Центральним державам (схвальна визначеність і категоричність – В. С.), але ж у своїй більшості (!) це й не ставило значних перешкод (!) – В. С.) для розвитку власного народного господарства (зрозуміла туманність – що тут іще скажеш? – В. С.) і дало реальні владні важелі українському уряду для вгамування анархії і соціального розбрату (читай – насильного припинення демократичних перетворень – В. С.), для державного просування шляхом, по якому вже пройшло багато розвинених європейських країн (перспектива в умовах іноземної окупації, як мінімум, проблематична – В. С.)» [32, с. 72-73].

Однак іще сумнівніші висновки О. Тимошука, які логічно довершують запропоновану схему. «Безумовно, – констатує правник, – коментуючи прихід до влади П. Скоропадського формальною юридичною мовою, його важко назвати легітимним. Певна річ, вирішальну роль в одержанні (!) – В. С.) П. Скоропадським влади відіграли німці. Але ж їхня модель реформування України збігалася з поглядами на державне будівництво і самого Скоропадського. Головною причиною усунення з політичної арени Центральної Ради і створення гетьманату П. Скоропадського була відсутність ефективного державного управління, а приводом – анархо-кримінальна ситуація, що склалася навесні 1918 р. як у місті, так і в українському селі (невже ситуація в країні і потреба її змінити – то лише привід для кардина-

льного зламу державного ладу? – В. С.). Тому, на наш погляд, при висвітленні питання про легітимність гетьманської влади в Україні 1918 р. слід застосувати конкретно-історичний підхід, а не абстрактне кліше теорії держави і права, створене із формальних означень» [32, с. 74-75]. Іншими словами, для наведення порядку (зламу анархо-кримінальної ситуації) до влади можна прийти й кримінальним – («формально-нелегітимним» [32, с. 76] шляхом, а потім у такий же спосіб зміцнювати й утримувати свою владу. А якщо в науці для цього «вигадали» певні терміни – кваліфікації, то для фахівця-правника достатньо зверхньо оголосити їх «абстрактними кліше теорії держави і права, створеними із формальних означень» і, багатозначно натякаючи на переваги конкретно-історичного підходу, «зняти проблему² щодо П. Скоропадського. Щоправда, відносно «анархо-кримінального» народу (майже всієї нації), яка боронилася від нової влади, то тут будь-які спроби зрозуміти суспільні процеси через призму «конкретно-історичного підходу» забуваються (чи відкидаються) й у нагоді стають «абстрактні кліше теорії держави і права». Збройні виступи проти гетьманату це апіорі «різновид політичного і кримінального бандитизму» [32, с. 142].

Подібна «асиметрія» практикується, як гадається, не через нехтування елементарною науковою логікою, дослідницькою коректністю, а зі свідомого розрахунку – будь-що виправдати певну політичну точку зору. Тому О. Тимошук понад усе прагне «зрозуміти позиції захисників закону (тобто гетьманців – В. С.), який, незважаючи на дискусійність про легітимність законодавця, відновив знехтувані права приватного власника» [32, с. 142].

Так ось, врешті, для чого слід було здійснювати державний переворот, ліквідувати республікансько-демократичний лад, відмінити Конституцію, забороняти скликання

Українських Установчих зборів, селянського і робітничого з'їздів, форумів провідних національних партій (УПСР і УСДРП), здійснювати ще безліч антидемократичних кроків – щоб захистити права приватного власника. Природно, під останнім розуміються лише поміщицько-капіталістичні елементи (як відомо, у більшості – в Україні – неукраїнські). Що ж до власності, скажімо, селян, то тут знову інша мірка – нею можна розпорядитися по праву сили («карний тиск на селянство») на користь німецьких і австрійських зайд – і це не буде порушенням нічиїх прав, буде торжеством того ж закону – звісно, закону гетьманського – за природною логікою, антинародного і антинаціонального.

Однак, навіть визнаючи дискусійною кваліфікацію бандитських повстанських загонів, якими вкрилася практично вся Україна, автор намагається видати правомірною терористичну за своєю суттю діяльність охоронних структур гетьманату. Адже вони захищали «законослухняних громадян» (цензову абсолютну меншість населення України – В. С.).

Черговим виявом асиметрії – уже з певним національним наголосом – є спроба О. Тимощука видати масову стихійну боротьбу українського селянства проти гетьманату і окупантів результатом, передусім, злочинних дій радянської Росії, РКП(б) [32, с. 148-150, 156-161]. Навіть «анархо-комуніст» Н. Махно був «засланий» в Україну В. Леніним і Я. Свердловим із завданням здійснення терористичної діяльності, розгортання антигетьманського повстання [32, с. 148, 414].

А тому режим мав «досить підстав для застосування примусових заходів до комуністичних підпільників (до їх числа слідом за гетьманською адміністрацією О. Тимошук відносить усі ліві політичні сили, у тому числі й українські як «екстремістські» [32, с. 156] – В. С.). Їхня діяльність складала реальну загрозу життя не лише гетьманським урядовцям, а

й значній (передбачливо не уточнюється якій, насправді абсолютно меншій – *В. С.*) частині населення України» [32, с. 150]. Зовсім не дивно, що «головний сенс гетьманських реформ у галузі юстиції полягав у налагодженні традиційної російської моделі судоустрою (мова про царське судочинство – *В. С.*), дійова субординаційна вертикаль якої з державним самовизначенням України була порушена. Для цього, на думку П. Скоропадського та його найближчих юридичних радників (а такими, як відомо, були здебільшого старі імперські чиновники – *В. С.*), десятиріччями апробовану російську схему влаштування центрального апарату юстиції необхідно було перенести із Петербурга до Києва і поширити його керівні повноваження на ті територіальні судові осередки, що залишилися в Україні» [32, с. 341].

Що ж, з погляду монархічних переконань і орієнтацій П. Скоропадського, все логічно, навіть закономірно. І якщо виявити елементарну послідовність, то доведеться визнати, що весь режим гетьманату (це, принаймні, переконливо засвідчує досліджуваний О. Тимощуком сегмент життєдіяльності системи) був за глибинною суттю антиреволюційним, антидемократичним, абсолютистським. І ніякими шатами не прикрити його непривабливої сутності (до речі, автор не може скрити, що й «німецькі військові суди були далекими від демократичних здобутків європейського та північноамериканського судочинства того часу» [32, с. 341]. Мова вже не йде про каральні військові заходи, військово-польові суди, страти без слідства і суду, розстріли у десятикратному масштабі за вбивство одного окупанта тощо.

Природно, що політико-правова модель гетьманату, як історичний анахронізм і антипод справжнього національного інтересу не мала скільки-небудь обнадійливих перспектив, була приречена на неминучу поразку. Проти цього не може ні-

чого заперечити й О. Тимощук: «..Відповідь на запитання про причини краху Української Держави 1918 р. доцільно шукати не в стратегічних і тактичних прорахунках внутрішньої і зовнішньої політики гетьманських урядових кабінетів, а пов'язувати її із загальною поразкою в цей час у світі консервативної моделі держави влади» [32, с. 420].

Однак, як не дивно, науковець вважає, що на той час республіканські форми державного правління просто не виявили на досвіді своїх негативних якостей, не стали панацеєю від усіх соціальних хвороб, а П. Скоропадський зі своїми однодумцями з'явився на українській державній арені передчасно [32, с. 421]. «Гетьманат як форма правління, федерація з найбільшовицькою Росією як державний устрій, авторитаризм як політичний режим виявилися в остаточному підсумку нежиттєздатними», – наголошує О. Тимощук [32, с. 3] і тут же намагається знайти пояснення очевидного історичного результату передусім у зовнішніх щодо системи чинниках.

На цьому фоні виваженішою конструктивнішою виглядає позиція О. Реєнта, який присвятив П. Скоропадському спеціальну монографію у серії «Особистість і доба» [33]. Власне, лєвова її частка, мабуть, обґрунтовано, присвячена подіям, пов'язаним із гетьмануванням П. Скоропадського. Часто сюжети набувають навіть не суто біографічного, а значно ширшого характеру: мова йде про процеси, у центрі яких перебував і вирішальною мірою впливав на які гетьман. І тут дослідник уникає перебільшень, абсолютизацій, у порівнянні з іншими авторами начебто «приземляє» свого героя. Насправді він знаходить рівнодіючу між крайнощами і, враховуючи різні точки зору, намагається відтворити реальну картину 1918 р.: розкрити «пружини», які «виштовхнули» П. Скоропадського на політичний Олімп, схилиючись при цьому до скептичної оцінки Української на-

родної громади, намагаючись зрозуміти особисті мотивації поведінки гетьмана [33, с. 64, 68 та ін.], оцінити його персональний внесок у вироблення і здійснення політичного курсу Української Держави.

Всебічно проаналізувавши всі найважливіші зрізи функціонування гетьманської системи (органів влади, судової системи, внутрішньої і зовнішньої політики, духовно-культурного сегменту), О. Реєнт об'єктивно підкреслює позитивні моменти, водночас звертає увагу на

негативи будівництва і розвитку Української Держави, політичні прорахунки, показує, як практично у кожній сфері життя накопичувалися передумови її невідворотного краху. Зрештою закономірний фінал гетьманату, на думку автора, був детермінований всім ходом подій, самою сутністю режиму, який дедалі доводив свою неспроможність, безперспективність, невідповідність і просто протилежність викликам, потребам часу.

Список використаних джерел

1. *Артур Арц фон Штраусенбург* – генерал-полковник, начальник вищого командування армією Австро-Угорщини, активний учасник підготовчого переговорного процесу на найвищому рівні, що супроводжував Брестську мирну конференцію, був противником воєнної інтервенції в Україну, згодом – прихильником «м'яких» демократичних заходів окупаційних властей – «мирної окупації», хоча при тому інтереси Австро-Угорщини відстоював послідовно і жорстко. Одна з ключових постатей окупаційного режиму в Україні. (Дорнік В., Касьянов Г., Ліб П., Ляндінгер Г., Міллер А., Мусял Б., Расевич В. Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки. – К., 2015. – С. 80, 114, 115, 120, 123, 235, 236, 273, 295 та ін.)
2. *Цит. за:* Чернин О. В дни мировой войны. Мемуары министра иностранных дел Австро-Венгрии. – Спб., 2005.
3. *Див.:* Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. Т. II. Українська гетьманська держава. 1918. – Ужгород, 1930. – 510 с.; Його ж. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 рр.). – Ч. I-IV. Львів, 1923. – 537 с. (перевидання – Мюнхен, 1969; К., 2007. – 632 с.); Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму // Липинський В'ячеслав. Повне зібрання творів, архівів, студії. – Т. 6. Кн. 1. – К.-Філадельфія. – 1955. – 470 с.; Творча спадщина В'ячеслава Липинського // В'ячеслав Липинський та його доба. – К.-Житомир, 2008. – С. 7-164.
4. *Див.:* Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. К., 1993. – С. 119-171; Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917-1919 рр. (історико-генетичний аналіз). – К., 1995. – 262 с.; Білодід О., Панченко В. Павло Скоропадський і Україна. – К., 1997. – 86 с.; Яневський Д. Політичні системи 1917-1920 років: спроби творення і причини поразки. – К., 2003. – 767 с.; Його ж. Проект «Україна» або спроба Павла Скоропадського. – Х., 2010. – 238 с.; Капелюшний В. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.). – К., 2003. – 495 с.; Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси. – К., 2003.; Терещенко Ю. І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контраверсії. Всеукраїнська наукова конференція 19-20 травня 2008 р. – К., 2008. – С. 13-40; Турченко Ф.Г. Сутність гетьманського режиму в контексті взаємин П. Скоропадського і його політичних опонентів // Там само. – С. 157-169; Осташко Т.С. Павло Скоропадський і проблема персоніфікації українського гетьманського руху // Там само. – С. 287-301.

5. *Див.*: Грушевський М. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919. – К., 1992. – 46 с.; Винниченко В. Відродження нації. – К.-Відень, 1920. Ч. III. – 535 с. (перевидання – К., 1990); Його ж. Відродження нації. Заповіт борцям за визволення. – К., 2008. – 800 с.; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. Т. III. – Прага, 1921. – 160 с.; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. – Т. 1. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. – Прага, 1942. – 212 с. (перевидання – Дніпропетровськ, 2001. – 415 с.); Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. – Прага, 1928. – 324 с.

6. *Бевз Т. А.* Партія соціальних перспектив і національних інтересів: політична історія УПСР. – К., 2008. – 587 с.; Любовець О. Уряди гетьманату П. Скоропадського // Історичний журнал. – 2008. - № 4. – С. 3-13; Її ж. Українські партії революційної доби 1917-1920 рр.: нариси історії та програмні документи. – К., 2012. – 612 с.; Стрілець В. В. Українська радикально-демократична партія. Витоки, ідеологія, організація: кінець XIX століття – 1939 р. – К., 2002. – 361 с.; Скороход О. В. Гетьманат 1918 року як «малоросійський проект» // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контраверсії. – С. 52-60.

7. *Див.*: Реєнт О. Павло Скоропадський. – К., 2003. – 304 с.; Савченко В. А. Павло Скоропадський – останній гетьман України.- Х., 2008. – 380 с.; Пиріг Р. Я. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. – К., 2008. – 209 с.; Його ж. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. – К., 2016. – 518 с.; Нариси історії Української революції 1917-1921 років. У двох книгах. Кн. 1. – К., 2011. – С. 251-371; Павло Скоропадський – останній гетьман України (о 140-річчя від дня народження)// Національна та історична пам'ять. Збірник наукових паць. Вип. 7. – К., 2013. – С. 310 с.

8. *Андрусяк Т. Г.* Правові основи Гетьманської Держави 1918 р. // Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. 1873-1945. – К., 1993. – С. 83-93; Рум'янцев В. О. Українська державність 1918-1922 рр. – Х., 1996. – 475 с.; Українське державотворення: невitreбуваний потенціал. – К., 1997. – 239 с.; Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Українська Держава (період гетьманства) // Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України. 1917-1920: Навчальний посібник. – К., 1997. – С. 88-109; Мироненко О. М. Витоки українського революційного конституціоналізму 1917-1920 рр.: теоретико-методологічний аспект. – К., 2002. – 260 с.; Україна. 1918. Гетьманат. – К., 2003. – 176 с.

9. *Солдатенко В. Ф.* Українська революція: Історичний нарис. – К., 1999. – С. 470-558; Його ж. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920). – К., 1999. – С. 160-184; Його ж. Гетьманська держава – альтернатива революційному розв'язанню суспільних проблем в Україні // Політична історія України. XX століття: У 6 т. – Т. 2. – К., 2003. – С. 215-292; Його ж. Україна в революційну добу: Історичні есе хроніки. В 4-х т. – Т. II. Рік 1918. –К., 2009. – С. 146-340; Його ж. Гетьманська альтернатива: шлях до конструктивної суспільної трансформації чи консервативної безвиході // Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалії. – К., 2009. – С. 188-227; Його ж. Рецензія на книгу Р. Пирога «Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір» // Український історичний журнал. 2016. № 3. – С. 201-205; Його ж. Режим гетьманату 1918 р. у світлі документів та сучасних історичних студій // Там само. - № 6. – С. 151-174.

10. *Федишин О.* Украинская революция. – М., 2007. – 334 с.

11. *Дорошенко Д.* Історія України. 1917-1923 рр. – Т. 1. – Ужгород, 1932; – Т. 2. – Ужгород, 1930.

12. *Христюк П* Замітки і матеріали до історії Української революції. – Т. II, III. – Прага, 1921.

13. *Дорнік В.,* Касьянов Г., Ляйдінгер Г., Міллер А., Мусял Б., Расевич В. Україна між самовизначенням та окупацією: 1917-1922 роки. – К., 2015. – 512 с.

14. *Севрюк О.* Брестський мир: Уривки зі споминів. Париж, 1927.

15. *Грушевський М.* Ілюстрована історія України. – К.-Відень, 1919.
16. *Крах германской оккупации на Украине (по документам оккупантов).* – М., 1936. – 205 с.
17. *Документы о разгроме германских оккупантов на Украине в 1918 году.* – М., 1942. – 240 с.
18. *Скоропадський Павло.* Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К.-Філадельфія, 1995.
19. *Пиріг Р. Я.* Діяльність урядів гетьманату П. Скоропадського: персональний вимір. – К., 2016. – 518 с.
20. *Вернадский В.* Дневники 1917-1921 (октябрь 1917 – январь 1920). – К., 1994.
21. *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993.
22. *Солдатенко В. Ф.* Режим гетьманату 1918 р. у світлі документів та сучасних історичних студій // Український історичний журнал. – 2016, № 6.
23. *Державний вістник.* – 1918.
24. *Гольденвейзер А. А.* Из киевских воспоминаний // Революція на Украине по мемуарам белых. – М., Л., 1930.
25. *ЦДАВО України.*
26. *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції 1917-1921. – Т. 1. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. – Прага, 1942. – 212 с. (перевидання – Дніпропетровськ, 2001. – 415 с.).
27. *Винниченко В.* Відродження нації (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]. – Ч. III. – К., Відень, 1920.
28. *Шаповал М.* Велика революція і українська визвольна програма. – Прага, 1928. – 324 с.
29. *Мироненко О. М.* Гетьманська держава 1918 // Юридична енциклопедія. – Т. 1. – К., 1998.
30. *Мироненко О. М.* Крах маріократії П. Скоропадського // Мироненко О. М., Римаренко Ю. І., Усенко І. Б., Чехович В. А. Українське державотворення. Словник-довідник. – К., 1997. – С. 252-260; Те ж саме // Історико-політичні уроки української державності. – К., Донецьк, 1998. – С. 173.
31. *Грицак Я.* Нарис історії України: Формування модерної нації ХІХ – ХХ ст. Вид. 2-е. – К., 2000. – С. 129; Скороход О. В. Гетьманат 1918 року як «малоросійський проект» // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контраверсії. – С. 52-60.
32. *Тимощук О. В.* Охоронний апарат Української Держави (квітень – грудень 1918). – Харків, 2000. – 462 с.
33. *Реєнт Олександр.* Павло Скоропадський. – К., 2003. – 304 с.

Солдатенко В. Ф. «Коротке інтермецо» гетьмана Павла Скоропадського (до питання про політико-правову оцінку та історичну долю Української Держави 1918 р.) (частина перша)

В статті на основі аналізу документів і реальних фактів робиться спроба науково визначити політико-правову модель і статус гетьманського режиму, що існував в Україні впродовж 7,5 місяців 1918 р. З'ясовуються об'єктивні суперечності між переважною більшістю суспільства і владою, які призвели до масштабної внутрішньої боротьби і, зрештою, вирішили долю Української держави, зумовили відродження Української Народної Республіки.

Ключові слова: державний переворот, окупаційно-гетьманський режим, маріонетковий статус, авторитарно-монархічна влада, масовий спротив, повстанство.

Солдатенко В. Ф. "Короткое интермеццо" гетмана Павла Скоропадского (к вопросу о политико-правовой оценке и исторической судьбе Украинского Государства 1918 г.) (часть первая)

В статье на основе анализа документов и реальных фактов делается попытка научно определить политико-правовую модель и статус гетманского режима, существовавшего в Украине в течение 7,5 месяцев 1918 г. Выясняются объективные противоречия между подавляющим большинством общества и властью, которые привели к масштабной внутренней борьбе и, наконец, решили судьбу Украинского государства, обусловили возрождение Украинской Народной Республики.

Ключевые слова: государственный переворот, оккупационно-гетманский режим, марионеточный статус, авторитарно-монархическая власть, массовое сопротивление, повстанчество.

Soldatenko V. "Short intermezzo" by Hetman Pavlo Skoropadsky (to the question of the political and legal assessment and the historical destiny of the Ukrainian State in 1918) (part one)

In the article, on the basis of analysis of documents and real facts, an attempt is made to scientifically determine the political and legal model and the status of Hetman's regime that existed in Ukraine during the 7,5 months of 1918. Objectual contradictions between the overwhelming majority of society and authorities that led to a large-scale internal struggle and, finally, to decide on the fate of the Ukrainian State, led to the revival of the Ukrainian People's Republic.

Key words: state coup, occupation-hetman regime, puppet status, authoritarian-monarchical power, mass opposition, rebellion.